

RECEPCJA SOBORU WATYKAŃSKIEGO II A STRUKTURY KOŚCIELNE W POLSCE

Sobór Watykański II był w dziejach Kościoła wydarzeniem przełomowym, które zainicjowało zmiany niemalże we wszystkich dziedzinach życia. W niniejszym rozważaniu zostanie skierowana uwaga na to, jakie było oddziaływanie Soboru na struktury kościelne, czyli struktury tego organizmu, przez który „życie Chrystusowe rozlewa się na wierzących” (KK 8). Ściślej mówiąc, głównym problemem naszego zainteresowania są pytania, czy i jakie zmiany zaistniały w sferze struktur kościelnych w Polsce w wyniku recepcji uchwał Soboru Watykańskiego II w ciągu ostatnich dwudziestu lat od zakończenia jego obrad. Aby dać prawidłową odpowiedź na te pytania, należy:

- 1) ustalić, na czym polega recepcja uchwał soborowych;
- 2) zbadać dwie ściśle ze sobą związane grupy zagadnień:
  - jakie zmiany zostały wprowadzone lub przynajmniej zainicjowane przez Sobór Watykański II w sferze struktur kościelnych;
  - czy zmiany te widoczne są także w sferze struktur kościelnych w naszym kraju.

1. RECEPCJA UCHWAŁ SOBOROWYCH

W celu wyjaśnienia pojęcia recepcji uchwał soborowych należy sięgnąć do dziejów Kościoła. W dziejach tych zarysowały się co najmniej dwa rodzaje recepcji uchwał soboru, w zależności od tego, czy jej przedmiotem były uchwały doktrynalne czy dyscyplinarne¹.

Recepcja uchwał doktrynalnych polega na ich wiernym zrozumieniu i przyjęciu w duchu wiary jako autentycznej wykładni prawdy objawionej.

¹ G. Alberigo. *La condition chrétienne après Vatican II*. W: *La réception de Vatican II*. Paris 1985 s. 9-40 (szczególnie s. 13-15).

Jest rzeczą oczywistą, iż szczególną rolę w tej recepcji spełniają biskupi i teologowie. Brak recepcji uchwał doktrynalnych poszczególnych soborów powszechnych w skutkach prowadził do powstania herezji w wypadkach odmowy przyjęcia orzeczeń dogmatycznych. Natomiast recepcja uchwał dyscyplinarnych polega na wprowadzeniu pewnych zmian w życiu Kościoła, przejawiających się w jego strukturze organizacyjnej i w postępowaniu wiernych. Zmiany zależą w pierwszej kolejności od inicjatywy biskupów poszczególnych Kościołów partykularnych. Brak recepcji uchwał dyscyplinarnych przejawia się zazwyczaj w braku odpowiednich zmian w prawie partykularnym stanowionym przez biskupów, a w konsekwencji – w codziennym postępowaniu wiernych. W procesie recepcji uchwał dyscyplinarnych należy wyróżnić jakby dwie warstwy: formalną i materialną. Recepcji formalnej dokonują biskupi poszczególnych Kościołów partykularnych – działając indywidualnie lub kolegialnie w ramach konferencji biskupów – przez stanowienie aktów normatywnych zmierzających do dostosowania postępowania wiernych do uchwał soborowych. Przejawem tej recepcji są zarządzenia, dekryty poszczególnych biskupów diecezjalnych, uchwały synodów diecezjalnych lub partykularnych, uchwały konferencji biskupów itp. Recepcja materialna zaś polega na akceptacji uchwał soborowych i aktów wykonawczych oraz wprowadzeniu ich w życie. Akceptacja ta dokonuje się w świadomości Kościołów partykularnych, tzn. ich biskupów, kapłanów i wiernych świeckich, a przejawia się w ich postępowaniu. Pełna recepcja uchwał soborowych obejmuje jednocześnie recepcję formalną i materialną. W niniejszym wykładzie jednak uwaga zostanie skierowana tylko na recepcję formalną. Opinię na temat recepcji materialnej można by wydać dopiero po przeprowadzeniu rozleglejszych badań socjologicznych.

Mówiąc o recepcji uchwał Soboru Watykańskiego II należy zdać sobie sprawę, że był on oryginalny w stosunku do poprzednich soborów. Oryginalność ta polegała przede wszystkim na jego charakterze pastoralnym, który wyraził się nie tylko w zadaniu „aggiornamento”, jakie postawił przed nim Jan XXIII, ale także w języku, w jakim zostały zredagowane jego uchwały. Podczas gdy w uchwałach soborów wyraźnie wyodrębnione były uchwały doktrynalne i dyscyplinarne, to w uchwałach Soboru Watykańskiego II brakuje tego rozróżnienia. Wszystkie uchwały tego Soboru – niezależnie od zróżnicowania na konstytucje, deklaracje i dekryty – zostały sformułowane w języku pastoralnym. Dopiero w drodze analizy ich tekstów można wyróżnić treść doktrynalną i dyscyplinarną.

Normy dyscyplinarne w uchwałach Soboru Watykańskiego II mają charakter ogólnych wskazań, zaleceń i dyrektyw, w myśl których została przeprowadzona reforma różnych dziedzin życia i struktury organizacyjnej Kościoła. Recepcja uchwał dyscyplinarnych Soboru jest więc zjawiskiem wyjątkowo skomplikowanym i długotrwałym. W celu wykonania uchwał soboro-

wych wydane zostały przez papieża i dykasterie Kurii Rzymskiej różnorodnie akty normatywne odnoszące się do określonych dziedzin życia w Kościele. Reformy całego systemu norm prawa kanonicznego dokonuje się za pośrednictwem nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego. Promulgacji nowego KPK dokonał Jan Paweł II 25 I 1983 r., nadając mu moc obowiązującą od I Niedzieli Adwentu 1983 r. Kodeks ten zawiera przekład uchwał pastoralnych Soboru na język norm prawnych. Należy zatem stwierdzić, iż jakkolwiek sam kodeks jest przejawem recepcji uchwał soborowych, to jednocześnie recepcja przez Kościoły partykularne zawartych w nim norm prawnych stanowi kontynuację recepcji Soboru.

Omawiając recepcję formalną uchwał soborowych należy wziąć pod uwagę, iż zarówno dyrektywy soborowe, jak i akty wykonawcze stanowione przez Papieża mogą mieć dwojakiego rodzaju moc wiążącą. Mogą one być obligatoryjne lub fakultatywne. Normy obligatoryjne obowiązują jednako-wo w całym Kościele powszechnym. Mają one być przyjęte przez wszystkich biskupów i wprowadzone w życie wszystkich Kościołów partykularnych. Natomiast wykonanie norm fakultatywnych jest uzależnione od uznania biskupów poszczególnych Kościołów partykularnych lub konferencji biskupów. Na przykład wprowadzenie stałego diakonatu zostało pozostawione uznaniu konferencji biskupów poszczególnych krajów. Biskupi wielu krajów zachodnich podjęli decyzję wprowadzenia w swoich Kościołach tej nowej instytucji. Natomiast Konferencja Episkopatu Polski uznała, iż warunki życia w naszym kraju nie sprzyjają temu. Podejmując decyzję co do wprowadzenia w życie norm fakultatywnych biskupi nie mogą działać arbitralnie, ale mają obowiązek uwzględnić potrzeby duszpasterskie i warunki, w jakich Kościół pełni swoją misję, a mianowicie: tradycję, stopień rozwoju kulturowego, warunki socjalne i polityczne, a zwłaszcza stopień wolności religijnej oraz zagrożenia ze strony władzy politycznej. Odmienność tych warunków sprawia, iż w procesie recepcji uchwał soborowych wystąpiło zjawisko pewnej selekcji, a w związku z tym dość daleko idącego pluralizmu. Szczególnie jaskrawe różnice w tendencjach dotyczących recepcji uchwał soborowych zaznaczyły się w demokratycznych krajach Ameryki Północnej i w autorytarnych krajach Ameryki Łacińskiej. Biskupi polscy podejmując decyzje dotyczące recepcji uchwał soborowych musieli uwzględnić warunki specyficzne dla krajów Europy Wschodniej, a szczególnie dla Polski. Zaznaczył się tu wpływ dwu grup czynników. Pierwszą grupę stanowiły warunki polityczne, w jakich znalazła się Polska po II wojnie światowej w wyniku przejęcia władzy przez partię komunistyczną i przebudowy ustroju politycznego, gospodarczego i kulturalnego, a w szczególności tendencje do ateizacji społeczeństwa. Drugą zaś grupę stanowią czynniki kulturowe, jakimi są silna więź między Kościołem katolickim i narodem polskim oraz tradycyjne przywiązanie ogółu społeczeństwa do Kościoła².

Na II Nadzwyczajnym Synodzie Biskupów obradującym w Watykanie od 24 listopada do 8 grudnia 1985 r. dokonano oceny dotychczasowego przebiegu recepcji uchwał soborowych. Kard. Godfried Danneels w swej pierwszej relacji – opartej na informacjach nadesłanych przez konferencje biskupów – stwierdził, iż w wielu krajach zarysowały się trzy fazy tej recepcji³. Najpierw wystąpiła faza wielkiego entuzjazmu duchowego i pospiesznych reform, co zaznaczyło się szczególnie w dziedzinie liturgii. Następnie przyszła faza głębokiego kryzysu – rozczarowania i beznadziejności – spowodowanego oddalaniem się od norm soborowych bądź *per defectum*, bądź *per excessum*. Obecnie występuje trzecia faza, której objawem jest pogłębione rozumienie nauki Soboru i podejmowanie bardziej dojrzałych decyzji. Należy zauważyć, iż w posoborowych dziejach Kościoła w Polsce trudno jest wyróżnić te fazy, o których mówił kard. Danneels. Biskupi polscy prowadzili bowiem od początku spokojną i systematyczną pracę nad recepcją uchwał soborowych. Najpierw skierowali wysiłki na gruntowną odnowę wewnętrzną w ramach obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski⁴. Dopiero w ślad za tą pracą nad odnową wewnętrzną były podejmowane decyzje zmierzające do odnowy struktur kościelnych. W realizacji tego rodzaju programu odnowy soborowej w Polsce udało się uniknąć ekscesów, jakie miały miejsce na Zachodzie.

2. SOBOROWA ODNOWA STRUKTUR KOŚCIELNYCH

Aby w sposób prawidłowy rozpatrzyć problem odnowy struktur kościelnych, najpierw należy uświadomić sobie podwójny wymiar Kościoła: wspólnotowy i instytucjonalny. Ten sam Kościół jednocześnie jest wspólnotą duchową chrześcijan – zjednoczonych w osiągnięciu tych samych wartości zbaw-

² J. Krukowski. *Stanowisko Księdza Prymasa Stefana Wyszyńskiego w sprawie normalizacji sytuacji prawnej Kościoła w Polsce*. W: *Kościół i prawo*. T. 4. Lublin 1985 s. 13-16.

³ G. Danneels. *Ecco lo stato della Chiesa ven'anni dal Concilio*. W: *Sinodo straordinario: Una Chiesa in discussione. Interventi e documenti al II Sinodo straordinario sul Concilio Vaticano II*. Roma 1985 s. 4-13 (szczególnie s. 9).

⁴ Por. List pasterski biskupów polskich skierowany z Rzymu 15 X 1965 r., w którym czytamy m.in.: „W Polsce wprowadzenie w życie uchwał soborowych spotyka się z początkiem drugiego Tysiąclecia naszych chrześcijańskich dziejów. Sądząc po tej gorliwości, z jaką, najmilsi, wspomagaliście obradujący Sobór, możemy słusznie oczekiwać równie powszechnego i żarliwego współdziałania w wypełnianiu soborowych wskazań. Uchwały soborowe mają stać się drogowskazem i przynagleniem do gruntownej odnowy w duchu Ewangelii” (*Listy pasterskie Episkopatu Polski*. Paryż 1975 s. 412-414); list z milenijnej konferencji Episkopatu przy grobie św. Wojciecha w Gnieźnie z 14 IV 1966 r. (tamże s. 439-441); orędzie biskupów polskich do duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego o zadaniach posoborowych Kościoła i jego położeniu w Polsce z 17 X 1966 r. (tamże s. 453-469); list na rozpoczęcie roku posoborowego z 10 XI 1966 r. (tamże s. 470-474).

czych – i społecznością widzialną, wyposażoną w specyficzną strukturę hierarchiczną. Zaslugą Soboru Watykańskiego II jest przedstawienie pogłębionej wizji wspólnotowego wymiaru Kościoła, a jednocześnie zaakcentowanie służebnej roli hierarchii kościelnej względem wspólnoty (KK 8, 18). W instytucjonalnym wymiarze Kościoła należy wyróżnić różnorodne elementy strukturalne, a przede wszystkim dwa ich rodzaje: elementy niezmienne, czyli istniejące od założenia Kościoła, oraz elementy zmienne, które pojawiły się w późniejszym etapie dziejów Kościoła i podlegają historycznym procesom rozwoju i obumierania.

Pierwszy rodzaj elementów struktury Kościoła wynika bezpośrednio z prawa Bożego. Są to istotne elementy Kościoła ustanowione przez Chrystusa i jako takie nie mogą być zmienione przez ludzi, jakkolwiek proces ich rozumienia i funkcjonowania może podlegać udoskonaleniu. Do tych istotnych elementów należy prymat biskupa Rzymu jako następcy św. Piotra, episkopat i jego kolegialna odpowiedzialność za cały Kościół, przekazywanie władzy w Kościele przez święcenia itp. Ale obok tych elementów niezmiennych w Kościele współczesnym istnieją elementy zmienne, ustanowione przez władzę kościelną w różnych okresach historycznych ze względu na potrzeby Kościoła na danym etapie jego rozwoju. Elementy te zawsze powinny mieć uzasadnienie w dobru Kościoła, czyli mają one rację istnienia o tyle, o ile spełniają służebną rolę w budowaniu wspólnoty kościelnej w określonych warunkach historycznych. Stosując tego rodzaju kryterium kompetentna władza kościelna może je rozwijać, przekształcać lub w ich miejsce tworzyć nowe struktury⁵. Przykładem tego rodzaju zmiennej struktury może być kapituła katedralna. Jakkolwiek dawniej kapituły odgrywały bardzo doniosłą rolę w życiu Kościoła, to w okresie posoborowym stały się tylko „reliktem” przeszłości.

Rozpatrując uchwały Soboru Watykańskiego II pod kątem odnowy struktur kościelnych należy podkreślić, iż przyczyniły się one do pogłębionego rozumienia roli i funkcjonowania elementów niezmiennych oraz do wzbogacenia struktury Kościoła nowymi elementami. Wpływ Soboru w tej dziedzinie można by ująć w następujących punktach:

1) Pogłębienie zasady kolegialności biskupów i wprowadzenie nowych form kolegialnego spełniania przez nich swoich zadań w Kościele. Z zasady kolegialności w sensie ścisłym pojmowanej jako kolegialność wszystkich biskupów działających razem z biskupem Rzymu – realizowana na Soborze powszechnym – wyprowadzono różne formy częściowej kolegialności biskupów, które są realizowane bądź na szczeblu Kościoła powszechnego, bądź na szczeblu Kościołów partykularnych. Wyrazem tej kolegialności w zasięgu

⁵ F. Urrutia. *Elementa mutabilia et immutabilia in structuris Ecclesiae*. W: *Kościół i prawo*. T. 2. Lublin 1982 s. 83-98; R. Sobański. *Kościół jako podmiot prawa*. Warszawa 1983 s. 65-66.

uniwersalnym jest synod biskupów, a w zasięgu lokalnym są konferencje biskupów poszczególnych krajów lub szerszych terytoriów⁶. Problemem wymagającym głębszego rozważenia jest ustalenie relacji między biskupem Rzymu i jego organami pomocniczymi (Kuria Rzymska) a konferencjami biskupów. Relacje te powinny być wyważone na podstawie zasady pomocniczości.

2) Dowartościowanie władzy biskupów rozpatrywanych indywidualnie w relacji do powierzonych im Kościołów partykularnych. Nastąpiło znaczne poszerzenie autonomii biskupów diecezjalnych, co znalazło wyraz w prawie posoborowym. Wzmocnieniu uległa także pozycja biskupów pomocniczych w relacji do biskupów diecezjalnych. Szczególnym tego przejawem jest postawiony przez Sobór wymóg, aby biskupi pomocniczy partycypowali we władzy biskupa diecezjalnego jako wikariusze generalni lub wikariusze biskupi. W tym celu wprowadzony został urząd wikariusza biskupiego (DB 26, 27), jako organu pomocniczego na szczelbu Kościoła partykularnego.

3) Pogłębienie wspólnoty między kapłanami i biskupem diecezjalnym opartej na udziale w tym samym kapłaństwie służebnym (DB 28). Zrozumienie prawdy, iż kapłani razem z biskupem ponoszą współodpowiedzialność za budowę i rozwój Kościoła partykularnego, zrodziło potrzebę powołania nowych form strukturalnych, które by stwarzały możliwość udziału kapłanów w zarządzaniu Kościołem partykularnym. Praktycznym wyrazem poszukiwania takich form są nowe organy kolegialne na szczelbu Kościoła partykularnego: rady kapłańskie i kolegia konsultorów. Ustanowienie rad kapłańskich zostało nakazane biskupom diecezjalnym przez uchwały soborowe (KK 28; DK 2, 7; DB 27) i akty wykonawcze posoborowe wydane w latach 1969 i 1973. Nowy KPK nadto nakazał biskupom diecezjalnym powołanie kolegium konsultorów (kan. 502) jako organu bardziej sprawnego od rady kapłańskiej. Obydwa te organy mają być reprezentacją wspólnoty kapłanów i znakiem ich jedności z biskupem.

4) Uznanie przez Sobór prawdy, iż wszyscy chrześcijanie są uczestnikami kapłaństwa Chrystusa – zwanego kapłaństwem powszechnym – i są powołani do udziału w realizacji misji Kościoła w świecie, zrodziło potrzebę ustanowienia odpowiednich struktur kościelnych, w których chrześcijanie świeccy razem z kapłanami i biskupem diecezjalnym mieliby wpływ na budowę i rozwój Kościoła partykularnego. Przejawem dążenia do zaradzenia tej potrzebie mają być rady duszpasterskie i inne organy kolegialne o charakterze doradczym. Uchwały soborowe (DM 30; DB 27) oraz akty wykonawcze posoborowe zalecają biskupom powołanie rad duszpasterskich, w których mają uczestniczyć kapłani, zakonnicy i świeccy. Sobór wskazał, aby rady tego rodzaju zostały powołane również na terenie parafialnym czy międzyparafial-

⁶ Relacja końcowa II Nadzwyczajnego Synodu Biskupów, zredagowana przez kard. Godfrieda Danneelsa („Pismo Okólne Biura Prasowego Episkopatu Polski” 1985 nr 1 s. 41-42).

nym, międzydiecezjalnym, a także na szczeblu narodowym i międzynarodowym (DA 26).

Sobór uznał także potrzebę uczestnictwa kapłanów i świeckich w istniejących od dawna w Kościele strukturach synodalnych, jakimi są synody diecezjalne, prowincjonalne lub plenarne (DB 36).

5) Uznanie przez Sobór godności osoby ludzkiej i wynikających z niej praw należnych każdemu człowiekowi zrodziło konieczność dokonania odpowiedniej rewizji w funkcjonowaniu struktur kościelnych oraz zaangażowania struktur kościelnych w dziedzinie obrony praw człowieka w świecie. Uznanie prawdy, iż wszyscy chrześcijanie są uczestnikami kapłaństwa Chrystusa powołanymi do realizacji misji Kościoła, zrodziło potrzebę dialogu między Kościołem katolickim a wspólnotami chrześcijańskimi oddzielnymi od Kościoła katolickiego i powołania odpowiednich struktur służących realizacji tego dialogu.

Uznanie prawdy, iż każdy chrześcijanin jest podmiotem określonych obowiązków i uprawnień w Kościele, stało się źródłem podjęcia prac nad rewizją wymiaru sprawiedliwości w Kościele. W szczególności podjęto rewizję systemu sprawiedliwości administracyjnej w Kościele, czyli zagwarantowania wiernym odpowiedniego systemu środków odwoławczych w wypadkach ewentualnego naruszenia należnych im praw przez akty kościelnej władzy administracyjnej. Postulaty te znalazły swój wyraz także we wprowadzeniu nowych elementów do struktur kościelnych służących wymiarowi sprawiedliwości. Przejawem tego jest wprowadzenie sądowej kontroli kościelnych aktów administracyjnych za pośrednictwem Drugiej Sekcji Sygnatury Apostolskiej⁷. Zmiany te zaznaczyły się w świadomości prawnej Kościołów partykularnych na Zachodzie, czego wyrazem jest utworzenie przy konferencji biskupów trybunału administracyjnego (RFN) lub komisji pojednawczej (USA). Zadaniem tych nowych organów jest rozstrzyganie sporów administracyjnych zaistniałych na tle naruszenia praw podmiotowych przez akty kościelnej władzy administracyjnej. Nowy KPK wprowadza w tej materii normę fakultatywną, tzn. utworzenie tego rodzaju trybunałów lub komisji pojednawczych pozostawia decyzji konferencji biskupów lub poszczególnych biskupów (kan. 1733).

3. ODNOWA STRUKTUR KOŚCIELNYCH W POLSCE

Po ogólnym przedstawieniu panoramy odnowy struktur kościelnych zainicjowanej przez Sobór Watykański II zachodzi potrzeba rozpatrzenia

⁷ Paweł VI. *Konstytucja apostolska „Regimini Ecclesiae Universae”* z 15 VIII 1967 r. (AAS 59:1967 s. 885-928); por. J. Krukowski. *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*. Lublin 1985 s. 200-202, 218-249.

bardziej szczegółowych jej aspektów w warunkach polskich. Najogólniej należy podkreślić, iż zagadnienie to jest bardzo skomplikowane. Wyczerpujące wyjaśnienie go można by przedstawić w formie obszernego studium. W niniejszym wykładzie nasza uwaga zostanie skupiona tylko na tych elementach w strukturze Kościołów partykularnych w Polsce, które w okresie posoborowym rozwinęły się i umocniły swoją pozycję lub pojawiły się po raz pierwszy, znajdując swoje uzasadnienie w uchwałach Soboru.

3.1. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI

W życiu Kościoła w Polsce konferencja biskupów, która występuje pod nazwą „Konferencja Episkopatu Polski”, rozpoczęła swoją działalność w 1918 r. W okresie po II wojnie światowej, gdy kontakty ze Stolicą Apostolską były utrudnione, konferencja ta podjęła odpowiedzialność za losy Kościoła w Polsce. Dzięki swej aktywności uzyskała wysoki autorytet jako organ kierujący życiem Kościoła w Polsce i reprezentujący go wobec władz państwowych. Tego rodzaju pozycja konferencji biskupów nie miała oparcia w ówczesnym prawie kanonicznym. Dopiero Sobór Watykański II w dekreście *De pastorali Episcoporum munere* uznał konferencję biskupów za trwały element w strukturze Kościoła. Konferencje te uzyskały doktrynalne uzasadnienie w zasadzie kolegialności biskupów. Można powiedzieć, iż Konferencja Episkopatu Polski na Soborze uzyskała potwierdzenie tej roli, jaką de facto pełniła już przed Soborem. W okresie posoborowym nastąpiła rozbudowa struktury tej Konferencji. Obecnie działa ona przez następujące organy: przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski i jego zastępca, rada kardynałów i arcybiskupów, rada główna, rada naukowa, sekretariat, konferencja plenarna, w skład której wchodzi wszyscy biskupi diecezjalni i pomocniczy, biuro prasowe, 30 komisji i 4 podkomisje. Każda z tych komisji spełnia rolę opiniodawczą w określonym sektorze działalności kościelnej. Szczególne zadanie w zakresie przygotowania aktów normatywnych służących recepcji uchwał soborowych ma do spełnienia Komisja Episkopatu Polski ds. Kodeksu Prawa Kanonicznego. Konferencja biskupów powinna mieć statut zatwierdzony przez Stolicę Apostolską (kan. 451). Statut Konferencji Episkopatu Polski jest już przygotowany do zatwierdzenia.

Konferencja Episkopatu Polski spełnia zadania na podwójnej płaszczyźnie: na płaszczyźnie wewnątrzkościelnej oraz na płaszczyźnie stosunku Kościoła do świata, a przede wszystkim do władzy politycznej. Szerokie są jej kompetencje w zakresie koordynacji pracy duszpasterskiej Kościoła w Polsce, a w szczególności opracowanie wieloletnich obchodów Tysiąclecia Chrztu Polski, pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Ojczyzny itp. Nowy KPK przyznał konferencjom biskupów kompetencje w zakresie stanowienia aktów normatywnych dotyczących recepcji uchwał soborowych i posoboro-

wych aktów wykonawczych. W niektórych sprawach Konferencja Episkopatu Polski – korzystając z tych kompetencji – podjęła już odpowiednie decyzje, np. odnośnie do powołania kolegium konsultorów w każdej diecezji w Polsce. Decyzje tego rodzaju podejmowane są większością dwóch trzecich głosów biskupów kierujących Kościołami partykularnymi, wchodzących w skład konferencji. Decyzje te uzyskują moc obowiązującą po zatwierdzeniu przez Stolicę Apostolską i odpowiedniej promulgacji (kan. 451, 452). Rada główna konferencji biskupów oraz przewodniczący konferencji mogą podejmować także decyzje administracyjne w granicach kompetencji określonych w statucie.

Konferencja Episkopatu Polski spełnia doniosłe zadania w relacji do całego społeczeństwa polskiego, a w szczególności zajmowanie partnerskiej postawy wobec władz państwowych w sprawach dotyczących wspólnego dobra narodu polskiego. Zadania te znajdują uzasadnienie w soborowym dekrete *Christus Dominus* uznającym autonomię biskupów w podejmowaniu współpracy z władzami politycznymi w dziedzinie postępu społecznego, kulturalnego i dobrobytu całego społeczeństwa (DB 19) oraz w historycznej więzi między Kościołem a narodem polskim. Konferencja Episkopatu Polski często zajmuje stanowisko wobec bieżących wydarzeń społecznych, politycznych i gospodarczych, a jej opinie (ferowane w formie komunikatów lub listów kierowanych do wiernych lub do władz państwowych) znajdują żywy odzew w opinii społecznej, krajowej i zagranicznej.

3.2. UTWORZENIE STAŁEJ ORGANIZACJI KOŚCIELNEJ NA ZIEMIACH ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH

Nowym elementem w strukturze kościelnej w Polsce w okresie posoborowym jest utworzenie stałej organizacji na Ziemiach Odzyskanych. Przesłanki do podjęcia decyzji w tej sprawie wskazał Sobór w dekrete *Christus Dominus* (32-41). Dekret ten nakazał, aby rozgraniczenia prowincji kościelnych i tworzenie nowych okręgów kościelnych odpowiadały potrzebom wiernych, a wyodrębnienie diecezji było dokonywane stosownie do propozycji przedłożonych przez konferencje biskupów. Normy te znalazły zastosowanie przy tworzeniu struktury organizacyjnej Kościoła na ziemiach, które w wyniku wydarzeń II wojny światowej zostały włączone do Polski i zamieszkałe przez ludność etnicznie polską, przynależną do Kościoła katolickiego. Tymczasowy status polskiej struktury organizacyjnej na tych ziemiach był przedmiotem ostrych konfliktów między Kościołem i państwem. Jak wiadomo, Episkopat Polski przedkładał swoje prośby w tej sprawie Stolicy Apostolskiej. Spełnienie tych postulatów, jak wskazywała Stolica Apostolska, przez dłuższy czas uniemożliwiał brak układu pokojowego w Europie po II wojnie światowej. Przeszkoda ta ustała dopiero w wyniku zawarcia w 1970 r.

układu pokojowego między PRL a RFN, uznającego granicę na Odrze i Nysie. Po dokonaniu uzgodnień natury dyplomatycznej między Stolicą Apostolską i władzami PRL – przy udziale Konferencji Episkopatu Polski – papież Paweł VI 28 VI 1972 r. wydał konstytucję *Episcoporum Poloniae coetus*⁸. Na mocy tej konstytucji zostały erygowane nowe diecezje na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz przeprowadzona reorganizacja metropolii wrocławskiej, gnieźnieńskiej i warszawskiej. Diecezje te otrzymały polskich biskupów diecezjalnych, a metropolia wrocławska – polskiego metropolite. Decyzje w tej sprawie odegrały pozytywną rolę w umocnieniu pozycji Kościoła na tych ziemiach oraz normalizacji stosunków między Kościołem i państwem w Polsce.

3.3. DOWARTOŚCIOWANIE BISKUPÓW POMOCNICZYCH

Zgodnie ze wskazaniami Soboru każdy biskup pomocniczy powinien mieć udział we władzy biskupa diecezjalnego tego Kościoła partykularnego, do którego został przydzielony przez papieża. Udział ten ma się wyrażać w powierzeniu mu urzędu wikariusza generalnego lub wikariusza biskupiego, ustanowionego przez Sobór (DB 26, 27). W praktyce posoborowej w Polsce⁹ biskupi pomocniczy zazwyczaj są mianowani wikariuszami generalnymi. Nominacje biskupa pomocniczego na wikariusza biskupiego należą do rzadkości. Miały one miejsce tylko w niektórych diecezjach polskich, np. w archidiecezji poznańskiej, w archidiecezji gnieźnieńskiej, w diecezji lubelskiej, w diecezji chełmińskiej. Można więc powiedzieć, iż instytucja wikariusza biskupiego nie zakorzeniła się jeszcze na trwałe w Polsce.

3.4. NOWE ORGANY KOLEGIALNE NA SZCZEBLU KOŚCIOŁA PARTYKULARNEGO

3.4.1. Rady kapłańskie i kolegia konsultorów

Sobór Watykański II przywrócił znaczenie starożytnemu pojęciu „prezbiterium”, aby podkreślić jedność między kapłanami i uczestnictwo wszystkich kapłanów w posłudze sprawowanej przez ich biskupów. Konkretyzacja tego zjawiska znajduje swój wyraz w powołaniu nowych organów kolegialnych,

⁸ AAS 69:1972 s. 657-659.

⁹ Informacje dotyczące wprowadzenia w poszczególnych diecezjach polskich nowych struktur, jakimi są wikariusze biskupi, rady kapłańskie, kolegia konsultorów i rady duszpasterskie, zostały zaczerpnięte z publikacji oficjalnych, takich jak: „Pismo Okólne Biura Prasowego Episkopatu Polski”, wiadomości diecezjalne poszczególnych diecezji, oraz z odpowiedzi nadesłanych przez kurie diecezjalne na moje pismo z 20 I 1986 r.

które mają być reprezentacją wszystkich kapłanów pracujących w diecezji, a mianowicie: rady kapłańskiej i kolegium konsultorów.

Rada kapłańska jest chronologicznie pierwszym organem kolegialnym kapłanów, który został ustanowiony w poszczególnych Kościołach partykularnych w Polsce w ramach odnowy posoborowej. Powołanie tego organu zostało biskupom nakazane w formie obligatoryjnej. W myśl tego nakazu biskupi diecezjalni w Polsce powołali te rady we wszystkich diecezjach w latach 1967–1982. W 1967 r. została powołana rada kapłańska w diecezji kieleckiej, w 1968 r. – w diecezji gdańskiej oraz w archidiecezji wrocławskiej, w 1969 r. – w diecezji chełmińskiej, w 1971 r. – w archidiecezji z siedzibą w Białymstoku, w 1973 r. – w diecezji lubelskiej. Rady te prowadzą działalność zgodnie ze statutami nadanymi im przez biskupów diecezjalnych. Członkami rad kapłańskich są biskupi pomocniczy oraz kapłani diecezjalni i kapłani zakonni pracujący w diecezji powoływani z urzędu, z nominacji i z wyboru. Istnieje znaczne zróżnicowanie procedury określającej wybory członków tych rad, różna jest także ich liczba (od kilkunastu do kilkudziesięciu). Rada kapłańska ma spełniać funkcję organu doradczego w sprawach określonych przez prawo powszechne i przez statuty. Funkcjonowanie tego organu do promulgacji nowego KPK w pewnej mierze kolidowało z działalnością kapituły katedralnej.

Katalog spraw, w których rady kapłańskie mają służyć pomocą biskupowi diecezjalnemu w zarządzaniu diecezją, nie jest jednolity. Stosunkowo szeroki katalog tych spraw wymieniony jest w statucie rady kapłańskiej archidiecezji warszawskiej, zatwierdzonym 26 IX 1985 r. W pewnej mierze oryginalny jest katalog rady kapłańskiej diecezji tarnowskiej, zatwierdzony 8 IX 1981 r., w którym zostało powiedziane, iż do zadań tej rady należy m.in. „pomoc w opracowaniu statusu gospodyń i żeńskiej pomocy na plebaniach oraz siostr zakonnych pracujących dla parafii lub diecezji, łącznie z ich zabezpieczeniem z chwilą osiągnięcia wieku emerytalnego lub niezdolności do pracy”.

Kolegium konsultorów jest najmłodszym w strukturze Kościoła partykularnego organem kolegialnym, którego powołanie zostało nakazane biskupom przez nowy KPK (kan. 502). Zadaniem tego kolegium jest wspieranie biskupa diecezjalnego w zarządzaniu diecezją. Biskup diecezjalny jest zobowiązany zasięgnąć jego opinii lub zgody przed podjęciem decyzji administracyjnych w sprawach określonych przez Kodeks. Głównym zadaniem tego kolegium jest wybór administratora diecezjalnego w wypadku zawakowania stolicy biskupiej (kan. 421 § 1). Kolegium konsultorów otrzymało kompetencje, które dawniej miała kapituła katedralna. Nowy KPK postanowił, że konferencja biskupów może zadecydować o tym, aby kompetencje, które zostały przyznane kolegium konsultorów, były wykonywane przez kapitułę katedralną. Konferencja Episkopatu Polski na posiedzeniu 21 III 1985 r.

podjęła „postanowienia dotyczące rad kapłańskich i rad konsultorów”, w myśl których biskupi diecezjalni zostali zobowiązani do powołania kolegiów konsultorów w terminie do I Niedzieli Adwentu 1985 r. Faktycznie kolegia te zostały powołane niemalże we wszystkich diecezjach polskich pod koniec 1985 r. lub na początku 1986 r. Jeszcze wcześniej, bo 21 VIII 1984 r., kolegium konsultorów zostało powołane w diecezji opolskiej. Godne uwagi jest, iż właściwie było to przekształcenie istniejącej już od 20 IX 1945 r. „rady konsultorów”. Niektóre diecezje polskie jeszcze nie mają tego kolegium.

Kolegium konsultorów jest organem mniej licznym niż rada kapłańska, co zapewni mu większą sprawność w działaniu. Kodeks stawia wymóg, aby liczba członków tego kolegium była nie mniejsza niż 6, ale nie większa niż 12. Przewodniczącym kolegium jest biskup diecezjalny, a w razie wakansu stolicy biskupiej ten, kto sprawuje rządy diecezjalny, lub członek kolegium najstarszy co do święceń (kan. 502 § 2). Liczba członków kolegiów konsultorów w diecezjach polskich jest zróżnicowana – najmniejsza (6) w Białymstoku, a największa (12) w diecezji lubelskiej, sandomiersko-radomskiej i w archidiecezji wrocławskiej. Konsultorów powołuje biskup spośród członków rady kapłańskiej. Skoro kolegium to ma być organem reprezentującym ogół kapłanów pracujących w diecezji, to w jego skład winni być powołani ci spośród członków rady kapłańskiej, którzy są z wyboru, a nie tylko z urzędu lub z nominacji.

Z chwilą powołania kolegium konsultorów nastąpiła degradacja kapituł katedralnych. Kapituły te straciły swoje kompetencje na rzecz kolegiów konsultorów. Pozostały im już tylko funkcje liturgiczne lub inne wskazane przez biskupa (kan. 503).

3.4.2. Rada duszpasterska

Rada duszpasterska jest organem doradczym, w skład którego mają wchodzić reprezentanci kapłanów diecezjalnych i zakonnych pracujących w diecezji oraz katolików świeckich całej diecezji. Zarówno w uchwałach soborowych, jak i w nowym KPK obowiązek powołania tej rady został nałożony na biskupów nie obligatoryjnie, lecz fakultatywnie, a zatem pozostawiony uznaniu poszczególnych biskupów. Należy zauważyć, iż opinie biskupów diecezjalnych w Polsce w tej sprawie są zróżnicowane. Dotyczy to zarówno samego faktu powołania rad duszpasterskich, jak też powierzenia im przez biskupów zakresu zadań.

Należy stwierdzić, iż w większości diecezji polskich istnieją już rady duszpasterskie. Najstarsza, bo założona jeszcze w 1947 r., jest w diecezji opolskiej. W 1977 r. została ona dostosowana do wymogów soborowych. W okresie posoborowym powoływanie tych rad w poszczególnych diecezjach następowało powoli. Stolica Apostolska zachęca biskupów, aby powoływali je i korzystali z ich pomocy. Rada duszpasterska powinna różnić się od rady ka-

ślańskiej pod względem zadań i rodzaju członków. W jej skład powinni wchodzić duchowni i świeccy. Zachowanie tego wymogu nie jest jednakowe we wszystkich statutach rad duszpasterskich. Wzorowy pod tym względem jest statut rady duszpasterskiej w archidiecezji krakowskiej i w diecezji opolskiej, gdzie połowę członków tej rady stanowią świeccy. Innym problemem jest sposób powoływania członków tych rad. Pozytywnym przykładem w tym względzie może być również archidiecezja krakowska, gdzie przewidziany jest sposób powoływania świeckich członków tej rady w drodze wyborów.

Powyższe omówienie posoborowej odnowy struktur kościelnych w Polsce nie jest wyczerpujące. Nasza uwaga była skierowana przede wszystkim na struktury nowe i najbardziej charakterystyczne. Należy stwierdzić, iż Sobór Watykański II przyczynił się do wzbogacenia struktur kościelnych o różnego rodzaju organy kolegialne. W strukturze poszczególnych diecezji polskich tendencja ta przejawiała się w powołaniu nowych organów doradczych lub opiniodawczych, które wnoszą wkład w rozwiązywanie specyficznych dla tych diecezji problemów duszpasterskich. Przejawem tego są różne rady, np. rada do spraw społecznych, rada do spraw kultury, rady do spraw gospodarczych, oraz komisje. Struktury te są stosunkowo młode i działalność ich nie zawsze jest efektywna. Należy wyrazić nadzieję, że ożywią one swoją działalność i wniosą wkład w realizację misji Kościoła w Polsce.

DIE REZEPTION DES 2. VATIKANISCHEN KONZILS UND DIE KIRCHLICHEN STRUKTUREN IN POLEN

Zusammenfassung

Der Artikel gliedert sich in drei Teile. Im ersten Teil wird der Begriff der Rezeption der Konzilsbeschlüsse und ihrer Arten besprochen. Nach der Unterscheidung von formaler und materialer Rezeption richtet sich die Aufmerksamkeit des Autors auf die formale Rezeption, die die Diözesanbischöfe in ihren Partikularkirchen vollbringen, um die Disziplinarbeschlüsse des Konzils auszuführen.

Gegenstand der Betrachtungen des zweiten Teils des Artikels ist das Problem der Rezeption der Konzilsbeschlüsse in Bezug auf die Erneuerung der kirchlichen Strukturen. Der Autor unterscheidet in der Struktur der Kirche von heute zwei Arten von Elementen: die feststehenden, die unmittelbar von Christus stammen, und die veränderlichen, die von den Kirchenbehörden aufgestellt wurden, um die Kirche ganz bestimmten historischen Bedingungen anzupassen.

Im dritten Teil wurde die Rezeption der Beschlüsse des 2. Vatikanischen Konzils in den Partikularkirchen in Polen charakterisiert, die in der Entstehung neuer Elemente (Institutionen) oder in der Stabilisierung früher entstandener Elemente zum Ausdruck kommt. Gegenstand der besonderen Aufmerksamkeit auf diesem Gebiet sind folgende Entscheidungen: die Anerkennung der führenden Rolle der Polnischen Episkopatskonferenz, die Stabilisierung der polnischen Kirchenorganisation in den westlichen und nördlichen Landesteilen (Gründung neuer Diözesen, Reorganisation der Metropolen von Breslau, Gnesen und Warschau), die Einberufung von Priesterräten, Konsultatorenkollegien und Seelsorgeräten in den einzelnen Diözesen.